

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પુસ્તક હેતુ

વિદ્યાપીઠ વારનમાળા
ગૂજરાતી પહેલી ચોપડી.

પ્રકાશક
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ

૨૨૨૪૦

પ્રસ્તાવના

સામાન્ય અર્થમાં તેમજ એક વર્ગના શિક્ષણાનુભવને પશ્ચિ-
આ ચોપડીમાં યોગ્ય દેશમાં કયામાં આપ્યા છે ચોપડીની મૂ-
લ્યુમા બહુ કેટલું દરવામાં આવ્યો નથી, પણ તેને બાળકની સાર-
ધરવાની પદ્ધતિમાં ફેર ફરશે છે પાઠોને પ્રત્યેક પદ્ધતિએ ન લખત-
સજામ લખ્યા છે, છતાં સવાદની પદ્ધતિ તો કાયમ જ રાખેલી છે.
આથી પાઠ હુંકા થયા છે અને ચોપડીનું કદ પણ ઘટ્યું છે મા-
આટલિયા આ ચોપડીનું કદ ફેમી આઠ પેજ હતું તેને બદલે આમાં
તે કાલેન સોળ પેજ ગમેલું છે બાળકોને ફેમી એવા કેટલાક નવા
પાઠ આમાં ઉમેરેલા છે કવિતાઓમાં પણ ઘણા ફેરફાર કર્યો છે
બાળકો મારેનું કાન્યસાહિત્ય આપણી બાપામાં ઘણું કમ છે તેવી
આ બાબતમાં ઘણી અડચણ નડે એ દેખીતું જ છે અને તેટલું
કળાજી રાખી, જમાવી મળી શકે ત્યાંથી એવું સાહિત્ય એકત્ર કરી
લાવવા યત્ન કર્યો છે, છતાં પણ એ દિશામાં સપૂર્ણ સંતોષ થાવ
એવું તો નથી જ શક્ય. એ બાબતમાં આવની બ્યવહાર સચના પ-
અમે પૂરું ધ્યાન આપવા નેપાગ જ છીએ

કેમ પણ ચોપડી સફળ રીતે શીખવવાનો આધાર ઘણું અંક
શિક્ષક પર જ રહેવાનો સાધન અપૂર્ણ હોય છતાં સારા શિક્ષક
તેમાંથી પણ સારું પરિણામ લાવી શકે જ્યારે પોતાના ધધાની કળા
બરાબર ન બળવાનાર શિક્ષક પૂરતા અને સારા સાધન હોવા છતાં
નિષ્ફળ થાય આમ હોવાથી આ ચોપડીના ઉપયોગ પરત્વે ચોપડી
સચના ચોપડી શીખવવાની રીતમાં આપી છે.

કાશીનાથ બાળકજ્ઞ પુરણી
મરચ કેળવણી મંડળ,
ભરૂચ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાશિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૦૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગુજરાતી સાહિત્યના ઇતિહાસ

વિષય ઇતિહાસ ૧૮૪૩-૪૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પુસ્તક ૧ હું

વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા

ગુજરાતી પહેલી ચોપડી

સચોજક,
છોટાલાલ બાળકૃષ્ણ પુરાણી
મંત્રી, ભરૂચ કેળવણી મંડળ,
ભરૂચ.

પ્રકાશક
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ

સ ૧૯૮૦] મુદ્રાણેલી બીજી આવૃત્તિ [પ્રત ૨૦ હજાર
(તૃતીય મુદ્રણ)

કિંમત ૦-૩-૦

પ્રકાશક.

કિશોરલાલ ધનસ્યામલાલ મસદવાળા
મહામાત્ર, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ,
અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યા પીઠ પ્રાચાર્ય
અમદાવાદ
ગુજરાત-ની કૉપીરાઈટ સંસ્થા
૧૧૨૪૦

મુદ્રક:

ચેન્નૈલાલ હનનલાલ જૂના
નવજીવન મુદ્રણાલય,
અમદાવાદ.

વિજ્ઞાપન

પુસ્તક સમિતિના ઠરાવ ૭/૮૦ અનુસાર આ પહેલી તથા બીજી ચોપડીની મુદ્રણેલી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે છે. આ વખતે કિંમતમા ઘટાડો કરી શકાયો છે, એ જણાવતાં ખુશી ઉપજે છે.

આ આવૃત્તિનુ મુદ્રણ ૧૦-૧૨ દિવસ જેટલી દુર્કી મુદ્દતમા કરવુ પડ્યું છે, એને લીધે કોઈક ઠેકાણે ભૂલો જણાવાનો સંભવ છે; એને માટે શિક્ષકો અને શિક્ષકોથીયે વિશેષ અમારા નાના વાચકો અમને ક્ષમા કરશે એમ આશા છે.

આ મુદ્રણનું ત્વરિત કામ નવજીવન મુદ્રણાલયના ચાલકોની, તથા મારા સહાયક ભાઈ મગનલાલ પુરોહિતની રાતદિવસની મહેનત વિના ન થઈ શકત, એટલુથે જો હું પ્રગટ ન કરું તો કૃતજ્ઞ ગણાઉં.

ત્રીજી ચોપડી થોડા વખતમાં પ્રસિદ્ધ કરવા ઉમેદ રાખું છું.

સાંકળીઉં

ક્રમાંક	પાઠ	પૃષ્ઠ	ક્રમાંક	પાઠ	પૃષ્ઠ
૧	રેડીયો	૧	૨૩	સૂર્ય	૩૯
૨	રૂડો મારો રેડીયો હોજી (કાવતા)	૩	૨૪	ચંદ્ર અને તારા	૮૨
૩	પતંગ	૮	૨૫	લુચ્ચો વગસા	૪૪
૪	માનીની ટોપી (કવિતા)	૭	૨૬	તારા (કવિતા)	૪૬
૫	બાઈબેન	૭	૨૭	મતાકુકડી	૪૭
૬	સગૃહ	૯	૨૮	બિલાડી અને પ્રુમનું	૫૦
૭	નિગમન (કવિતા)	૧૦	૨૯	ગાય અને વાગડું	૫૩
૮	નિગમન	૧૩	૩૦	ગાય (કવિતા)	૫૬
૯	મારો મોતીઆ	૧૫	૩૧	ગાર્વાની મન	૧૦
૧૦	ગગ	૧૬	૩૨	બકરી	૬૦
૧૧	સ્પર્શ	૧૯	૩૩	બકરીનું અચ્ચુ (કવિતા)	૬૩
૧૨	ગોડ	૨૦	૩૪	રોજ પાળવાના નિયમ	૬૪
૧૩	રોજ	૨૨	૩૫	સાતતાળી	૬૬
૧૪	વાસ	૨૪	૩૬	છોકરોને ગિખામણ (કવિતા)	૬૯
૧૫	બિલાડીની કવિતા	૨૬	૩૭	મદારી	૭૦
૧૬	સવાર	૨૭	૩૮	બાગ	૭૩
૧૭	મેળો-ભાગ ૧	૨૯	૩૯	આપણો વાવટો	૭૯
૧૮	મેળો-ભાગ ૨	૩૧	૪૦	માનું હેત	૮૧
૧૯	બપોર	૩૩	૪૧	મા અને બાળક (કવિતા)	૮૪
૨૦	આખો	૩૪	૪૨	ફળતી ફુકાન	૮૫
૨૧	કુકડો (કવિતા)	૩૭	૪૩	દિસાઓ	૮૮
૨૨	સાજ	૩૮			

પહેલી ચોપડી

પાઠ ૧ લો. રેંટીયો.

તુ+ર=ત્ર. ત્રાક તાંતણા
પેહું શું છે? એ રેંટીયાં છે. એનાથી શું

થાય છે ? એનાથી કંતાય છે. જો, પેલાં માણ કાંતે છે. એ શું કરે છે ? એક હાથે એ પેલું ચક્કર ગોળ ફેરવે છે, અને બીજે હાથે એ પેલા રૂમાંથી લાંબા તાર ખેંચે છે. ભાઈ, એ પુણી કહેવાય. એ પુણી શાની બને ? પુણી રૂની બને. જો આ રૂ છે અને આ પુણી છે.

પેલું લોઢાના સળીયા જેવું શું છે ? એ ત્રાક કહેવાય છે. એનાથી રૂ કંતાઈ, તાંતણા બને છે. પછી એ તાંતણા ત્રાક ઉપર જ વીંટાય છે. એ તાંતણા સૂતરના તાંતણા કહેવાય. એ સૂતરના તાંતણા શા કામમાં આવે છે ? એ તાંતણાનાં લુગડાં વણાય છે. ત્યારે તો રેંટીયો બહુ કામનો ! હા, મારી બા

રોજ કાંતે છે. તારી બા કાંતે છે ? હા.
મારી બા પણ કાંતે છે.

પાઠ ૨ બે.

રૂડો મારો રેંટીયો હોજી.

દુઃખ હરતો ગાજે ખંત

ધીરો ધીરો ચાલેરે, મીઠો મીઠો ગાજેરે.

રૂડો મારો રેંટીયો હોજી.

સુંદર મારો રેંટીયો, ગોળ કરંતો ગાય,

કાંતું સુંદર ખંતથી, તાર રૂપાળા થાય;

દુઃખો સહુ હરતોરે, ધીરો ધીરો કરતોરે,

રૂડો મારો રેંટીયો હોજી.

પાઠ ૩ જો—પતંગ.

અગાશી ચગાવીશું સરત પાટલી
ફીરકી

ત્+ર=ત્ર. ત્રણ સ્+ત=સ્ત. દોસ્ત

મનુ—કનુભાઈ, તમે મારે ઘેર
આવશો ?

કનુ—હા. મનુભાઈ.

મનુ—કનુભાઈ, તમે આવશો એટલે
આપણે પતંગ ચગાવીશું.

કનુ—કયાં ચગાવીશું ?

મનુ—મારા ઘરની પાછળ વાડો છે ત્યાં.

કનુ—તમારા ઘરને અગાશી નથી ?

મનુ—અગાશી તો છે; પણ મારા
બાપાજી ત્યાં ચગાવવાની ના પાડે છે.

(૫)

કનુ—શું કામ ના પાડે છે ?

મનુ—બાપા કહે છે કે પતંગ ચગાવવાના રસમાં સરત ન રહે તો પડી જવાય.

કનુ—મનુભાઈ, તમે એટલા બધા ભુલકણા છો ?

મનુ—ના, ના ! મને તો લાગે છે કે હું પડું જ નહિ; પણ બાપાજીનો હુકમ તો માનવો જ જોઈએ ને ?

કનુ—ઠીક, ત્યારે આપણે વાડામાં ચગાવીશું, પણ તમારી પાસે પતંગ છે ?

મનુ—હા, મારી પાસે ત્રણ પતંગ છે. એક લાલ, એક પીળો અને એક વાદળી.

કનુ—મનુભાઈ, તમને પતંગ ચગાવતાં આવડે છે ?

મનુ—ના ભાઈ, મને પતંગ ચગાવતાં નથી આવડતો. તમે પતંગ ચગાવી મારા હાથમાં આપજો.

કનુ—મનુભાઈ, તમારી પાસે કોર છે ?

મનુ—હા, એક પાટલી છે.

કનુ—મનુભાઈ, ત્યારે તો હું મારી ફીરકી લેતો આવીશ. આપણે પતંગ ખૂબ ઢિંચો ચગાવીશું. કેમ હોસ્ત ?

મનુ—હો! બહુ મજા પડશે.

(૭)

પાઠ ૪ થો.

ખાદીની ટોપી

સ્વરાજ

દક્ષતર

મા, મને ખાદીની ટોપી અપાવ.

ખાદીની ટોપી અપાવ—મા, મને.

ખાદીનું પહેરણ, ખાદીની ધોતી,

ખાદીનું દક્ષતર અપાવ—મા, મને.

સ્વરાજ લક્ષ્મી સૂતરને તાંતળે

રેંટીયો રૂંટો અપાવ—મા, મને.

પાઠ ૫ મો. ભાઈ બેન.

મહાદેવ દહેરામાં કિલકારીઓ

પુજારી માળા આરતી

દૂ+ય=ટચ. ચુંટયાં

મણિ—મોટા ભાઈ, નાની બેન બહુ

રહે છે, અને બા એને છાની રાખવા કહે

છે. આપણે એને પેલા મહાદેવના દહેરામાં રમવા લઈ જઈએ ?

મગન—હા, બેન. લાવ હું એને તેડી લઉં. જા બેન, બાને કહે, કે અમે બેનને મહાદેવમાં લઈ જઈએ છીએ. (મણિ ઘરમાં જઈ આવે છે.)

મણિ—ચાલ ભાઈ, હું બાને કહી આવી જો ભાઈ, નાની બેન કેવી પાકી છે ! હવે કેવી છાની રહી ગઈ ! એને તો બહાર ફરવું બહુ ગમે છે.

મણિ એને મગન મહાદેવના દહેરામાં ગયાં. ત્યાં આરતી થતી હતી. આરતીના ઘંટ સાંભળીને તો નાની કીકી હસીને કિલકારીઓ કરવા મંડી. પછી ભાઈ

(૬)

એન દહેરાની પાછળના વાડામાં ગયાં.
ત્યાં એક નાનો બાગ હતો. મહાદેવના
પુજારી દલસુખરામને પૂછી મગને જઈ,
જીઈ, ચંપા અને કરેણુનાં ફુલ ચુંટ્યાં,
અને મણિએ તેની માળા બનાવી. નાની
કીકી હસતી હતી. પછી થોડી વાર રમી
તે ઘેર ગયાં.

પાઠ ૬ ક્રો. સરઘસ.

પડઘમ વાંસળી હારદોર સૂર
બચુભાઈ—આ, આ! જો, વાજાં
વાગે છે! ચાલ, ચાલ, આ! જોવા જઈએ.
વહેલી થા આ, વાજાં જતાં રહેશે.

મા—ચાલ બચુભાઈ, આ ટોપી
પહેરી લે.

બચુ—બા, આ શું છે ?

મા—એ સરઘસ છે.

બચુ—ઘોળી ટોપીઓવાળા પેલા
છોકરાઓ શું કરે છે ?

મા—એ છોકરાઓ સારાં સારાં
ભજન ગાય છે. એ લોકોને કહે છે
કે આપણા દેશમાં બનેલાં કપડાં
વાપરો.

બચુ—બા, એ કેવા હારદોર ચાલે
છે ! બા, પેલા છોકરાઓએ શું
કિપાડ્યું છે ?

મા—એ પડધમ છે.

બચુ—બા, પેલા છોકરાઓ શું
વગાડે છે ?

મા—એ છોકરાઓ વાંસળી વગાડે
છે. જો, એ વાંસળીનો સૂર કેવો મીઠો
લાગે છે !

(૧૦)

પાઠ ૭ મો.

ઈશ્વરસ્તુતિ

વિસરું નહિ પ્રભુ નામ.

કદિ હું વિસરું નહિ પ્રભુ નામ.

ચંદ્ર સૂરજ ને અગણિત તારા,

કર્યા ઉગ્નસને કામ—કદિ.

બહુ ઉપયોગી આપી હવા તેં

એસે નહિ કંઠ્ય કામ—કદિ.

અન્ન દીયે છે વરસાદેથી.

પાળે જીવ તમામ—કદિ.

ગાય ભેંસને દૂધ દહીં દેવા.

સરજીવી સહુ કામ—કદિ.

ઝાડ પાન ફળ ફુલ બનાવ્યાં,

આંખો ગુલાબ બદામ—કદિ.

દયા કરી સેવકને આપો,

બહુ વિદ્યા સુખ હામ—કદિ.

(૧૩)

પાઠ ૮ મો. નિશાળ.

વાડો પુંને ઢાળીઆં પાથરણું
ગુરુજી અક્ષર ગંદો

છગનભાઈ, ચાલો તમને મારી નિશાળ
દેખાડું. જુઓ અમારી નિશાળ. એને
ફરતો વાડો છે. વાડામાં પુલના છોડ છે.

હું અહીં બણવા આવું છું. નિશાળે
આવીને અમે અમારા ઓરડામાંથી પુંને
કાઢીએ છીએ. અમને ગંદો ઓરડો ગમતો
નથી. પછી અમે પાથરણું પાથરી
ઁસીએ છીએ. પેલાં ઢાળીઆં છે. એ
ઢાળીઆં પર પાટી મૂકી અમે લખીએ
છીએ. પેલા મોટા પાટીઆ પર ગુરુજી
લખે છે. એ પાટીઆ પર ચાકથી લખાય.

ગુરુજી બહુ સારા અક્ષર લખે છે.
તેઓ અમને સારા અક્ષર લખતાં શીખવે
છે. ગુરુજી અમને સારી સારી વાતો કહે
છે મને વાતો સાંભળવી બહુ ગમે છે.
વળી ગુરુજી અમને કવિતા ગવડાવે છે.
છગનભાઈ, મને વાંચતાં આવડે છે.
અમને નિશાળે જવું બહુ ગમે છે.

પાઠ ૯ મો. મારો મોતીઓ.

પાળેલો હોશિયાર તાળી ઉછાળું

૬+૬=૧૨. પડેલો

મોતીઓ કેણુ છે તે તમે જાણો છો ?
 ‘મોતીઓ’ તો મારા કુતરાનું નામ છે.
 એ મારો પાળેલો કુતરો છે. હું ‘મોતીઆ’
 ‘મોતીઆ’ કહી બોલાવું કે તરત તે
 આવે છે. એ બહુ હોશિયાર છે. એને
 તાળી આપતાં આવડે છે હું નિશાળે
 જઈ, ત્યારે તે મારી જોડે આવે છે. મારો
 ‘મોતીઓ’ બહુ જબરો છે. બીજા કુતરાને
 જુએ કે તરત તે તેની પાછળ દોડે છે.
 એ બહુ ઝડપથી દોડે છે. મારી જોડે એ
 પડેલો લે છે. હું એને કાંઈ ખાવું આપ્યાં

જાઉં, ત્યારે તે ઉંચો ઉંચો કુદે છે.
રોટલીનો કકડો હું ઉંચો ઉછાળું તો તે
માંમાં ઝીલી લે છે.

પાઠ ૧૦ મો. રંગ.

નારંગી જાંબુડીયો તપખીરીયો નીલો

આકાશ ભૂરા રંગનું છે. આકાશનો
ભૂરો રંગ બહુ સારો લાગે છે. ભૂરા
રંગને વાદળી રંગ પણ કહે છે. આ
હળદર છે. તેનો રંગ પીળો છે. સોનેરી
કેળાં પણ પીળાં હોય છે. પીતળનો
રંગ પીળો કહેવાય. ચણીબારનો રંગ
લાલ છે. કંકુ પણ લાલ છે. માંકડાનું
માં પણ લાલ હોય છે. લાલ રંગની

ચીન્ને ગણાવો. આ આરડામાં પીળા રંગની ચીન્ને બતાવો. લાલ, પીળો અને વાદળી એ ત્રણ રંગમાંથી તમને કયો ગમે છે? આકાશનો ભૂરો રંગ મને બહુ ગમે છે.

દુધનો રંગ સફેદ કે ધોળો કહેવાય. રૂ ધોળું હોય છે. ખાદીનાં સફેદ કપડાં મને બહુ ગમે છે. સફેદ કપડાં બહુ સારાં લાગે. કોયલાનો રંગ કાળો છે. મેશ કાળા રંગની હોય છે. કાગડાનો રંગ પણ કાળો હોય છે. વાંદરાનું મોં કાળું હોય છે.

ઘાસનો રંગ લીલો છે. ઝાડનાં પાંદડાં પણ લીલાં છે. નારંગીનો રંગ નારંગી કહેવાય. જાંબુનો રંગ જાંબુડીયો કહેવાય.

તમાકુ કે તપખીરનો રંગ તપખીરીયો
કહેવાય છે. ગળીનો રંગ નીલો
કહેવાય છે.

આ હીરો છે. એને તેજ સામે રાખી
જુઓ. શું દેખાય છે ? તેજ ઘોળું દેખાય
છે ? ના જી. આ હીરામાં તો લાલ,
નારંગી, પીળો, લીલો, વાદળી,
નીલો અને જંબુડીયો એટલા રંગ
દેખાય છે.

પાઠ ૧૧ મો. સ્પર્શ.

આ રેશમ છે ને આ ખાદી છે. એ બંને પર હાથ ફેરવો. રેશમ સુંવાળું લાગે છે. ખાદી કરકરી છે. તે સુંવાળી નથી. કાચ લીસો છે. ઈંટ કરકરી લાગે છે.

૩ હાથથી દબાવાય છે. ૩ પૌચું છે. પથરો હાથથી દબાવાતો નથી. તે કઠણુ છે. લાકડું પણ કઠણુ છે.

આ પથરો નાનો છે, અને આ મોટો છે. મોટો પથરો નાના પથરા કરતાં ભારે છે. આ બેમાંથી મોટો પથરો કયો? આ ચોરડામાંની કઠણુ ચીન્ને ગણાવો. રબર કેવું કહેવાય ? લીસી ચીન્ને ગણાવો.

કોઈ ચીજ સુંવાળી કે કરકરી, ટાઢી કે
 ઉની તે આપણી આંગળીઓથી જણાય.
 ચીજ હાથમાં લઈ જોવાથી હલકી કે ભારે
 જણાય. દબાવવાથી ચીજ કઠણ છે કે
 પોચી છે તે ખબર પડે.

પાઠ ૧૨ મો. ઝાડ.

થાંભલા છાલ ડાંખળીઓ પાંદડાં
 ફાંટા છાંયડો મનહર

ઝાડના થાંભલા જેવા ભાગને થડ
 કહેવાય. થડ જમીનમાંથી નીકળી ઉંચું
 જાય છે. થડની ઉપર છાલ હોય છે.
 થડમાંથી મોટાં મોટાં ડાળાં નીકળે છે. એ
 ડાળાં ચોમેર પથરાય છે. ડાળાંઓ ઉપર
 નાની ડાળીઓ પુટે છે. સૌથી છેલ્લે નાની

ડાંખળીઓ આવે છે. ડાંખળીઓ પર
પાંદડાં હોય છે. આ ઝાડ કેવું ઘટાદાર છે !

પાંદડાં રંગે લીલાં હોય છે. તાજાં
પાંદડાં લીલાં હોય છે. પણ તેઓ પાકે છે
ત્યારે પીળાં કે રાતાં થઈ જાય છે. ઝાડ
પર ફુલ પણ બેસે છે. ફુલ બેઠેલાં હોય
છે, ત્યારે તો ઝાડ ઘણું જ મનહર દેખાય
છે. ફુલમાંથી ફળ થાય છે.

થડની નીચે મૂળ હોય છે. મૂળના ફાંટા
મૂળીઓ કહેવાય. મૂળીઓ જમીનની
અંદર ચોમેર ફેલાય છે. મૂળ અને
મૂળીઓ થડને પકડી ઉભું રાખે છે.

ઝાડની નીચે છાંયડો હોય છે. તેમાં
તડકો આવતો નથી. ઝાડની ઘટામાં
પંખીઓ માળા બાંધે છે.

પાઠ ૧૩ મો. સ્વાદ.

ગ્+ય=જય. ગજયો સ્+વ=સ્વ. સ્વાદ

તમે ગોળ ખાધો છે? હા જી, મેં ગોળ ખાધો છે. ગોળનો સ્વાદ કેવો કહેવાય? ગોળનો સ્વાદ ગજયો કહેવાય. ગોળ ગજયો છે. મધ પણુ ગજયું છે. ગળી ચીજ મીઠી પણુ કહેવાય. ગોળ અને મધ મીઠાં પણુ કહેવાય. ગળી ચીજો સૌને ભાવે.

મેથી કડવી છે. લીમડાનાં પાંદડાં પણુ કડવાં છે. કડુનો સ્વાદ પણુ 'કડવો' છે. કડવી ચીજ કોઈને ન ભાવે. બીજી કડવી ચીજો ગણાવો.

આંબલીનો સ્વાદ ખાટો કહેવાય. લીંબુ પણુ ખાટું છે. કાચી કેરી પણુ

ખાટી હોય છે. મીઠાનો સ્વાદ કેવો કહેવાય ? તે ખારો કહેવાય. મરચાંનો સ્વાદ તીખો કહેવાય. મરી પણ તીખાં હોય છે. બીજી તીખી ચીજો ગણાવોનેઉં.

કાથાનો સ્વાદ તુરો કહેવાય. આ હરડે ચાખી જુઓ. એ કેવી લાગે છે ? જી, હરડે તુરી લાગે છે. ફટકડી પણ તુરી હોય છે.

મીઠા, કડવો, ખાટો, ખારો, તીખો, અને તુરો એમ છ સ્વાદ થયા. બધા સ્વાદ જીભથી જણાય.

પાઠ ૧૪ મો. વાસ.

સુગંધિદાર આનંદ ખાળકુંડી સાક્ષુક

ચોકડીઓ રંગ=ર્ગ. દુર્ગંધ

ગુલાબનું પુલ તમે જોયું છે ? એની વાસ કેવી સારી લાગે છે ? ગુલાબની વાસ મીઠી કહેવાય છે. સારી વાસ સુગંધ કહેવાય. જાઈ, જુઈ તથા મોગરાનાં પુલ સુગંધિદાર કહેવાય. ચંપાનાં પુલની વાસ પણ સારી છે. સુગંધિ પુલથી મનને ઘણું આનંદ થાય છે. સુગંધિદાર પુલોની વાડીમાં ફરવું બહુ સારું લાગે છે.

આ હીંગ છે. એની વાસ તમને ગમે છે ? હીંગની વાસ ખરાબ છે. ખરાબ વાસ

દુર્ગંધ કહેવાય. કાંદાની વાસ આકરી
હોય છે.

ઘરની ચોકડીઓ અને ખાળકુંડીઓ
સાફ ન રાખીએ તો તેમાંથી દુર્ગંધ નીકળે.
દુર્ગંધથી શરીર બગડે છે. ઘરને એવું
સાફસુફ રાખવું કે તેમાં જરા પણ દુર્ગંધ
પેદા થાય નહિ.

---

(૨૬)

પાઠ ૧૫ મો.

ખિલાડીની કવિતા

કાળ

સ્થાય

ખિલ્લી વાઘ તણી માશી, જોઈને ઉંદર જાય નાશી.
ચામડી ઉપર ચઢાપઢા ને, પૂંછડી પટપટ થાય;
ખુણા ખાંચરા ખોળી ખોળીને, ઝડપી ઉંદર જાય
—ખિલ્લી.

છલ વતી એ પાણી પીએ ને, આંખો મીંચીને ખાય
કુતરું એનો કાળ છે તેને, દેખી નાશી જાય
—ખિલ્લી.

ભૂરે ડોળે ભલું ભાળતી, જવ અંધારું ઘોર;
એકજ ઘરમાં ગોઠે નહિ એ, આખા ગામની ચોર
—ખિલ્લી.

પાઠ ૧૬ મો. સવાર.

અજવાળું ટેકરીઓ ઉકરડા આરતી
પરભાતીયાં ઘોર ચકચકતાં ઝંખવાઈ
ગૂંચ=ગૂંચ. ઉગ્યો

સવાર થઈ છે. આકાશમાં તારા
હેખાતા નથી. બધે અજવાળું થઈ ગયું
છે. રાતે ઝાડ, ઘર, ટેકરીઓ કશું ખરાખર
હેખાતું નહોતું. હવે તો બધું ખરાખર
હેખાય છે. પવન ધીરે ધીરે વાય છે. થંડો
પવન કેવો સારો લાગે છે ! હજી સૂરજ
ઉગ્યો નથી.

કાગડાઓ ‘કા’, ‘કા’ કરતા ઉડે છે.
આ ચકલીઓ ‘ચા’, ‘ચી’ કરતી કેવી
કુઠાકુઠ કરે છે ! પેલા ઉકરડા પર કુકડો
ઢોક લાંબી કરી ‘કુકડેકૂક’ કરે છે.

(૪)

મંદિરમાં આરતીના ઘંટ વાગે છે.
લોકો મળનાં પરભાતીયાં ગાય છે.
ઘંટીનો ઘોર કાનને કેવો મીઠો લાગે છે !
જુઓ ખેરાં માથે ચકચકતાં ખેડાં લઈ
પાણી ભરવા જાય છે.

ઓહો ! પણે કેવું તેજ તેજ થઈ રહ્યું
છે ! ત્યાં આકાશ કેવું મળનું ચળકતું
ગુલાબી થયું છે ! ત્યાં સૂરજ ઉગે છે.
સૂરજ કેવો ગોળ થાળી જેવો દેખાય છે !
એના સામું જોવાતું નથી. એની સામે
જોતાં આંખ ઝંખવાઈ જાય છે. સવારના
પહોરમાં ખેતરોમાં ફરવું બહુ સાઈ લાગે.
સૂરજ ઉગે ત્યારે સવાર થઈ કહેવાય.

પાઠ ૧૭ મો. મેળો-ભાગ ૧.

રમકડાં ફરકડી ચગડોળ સીસોટી

કનુ—આજે મેળો છે. હું જવાનો છું. મારા બાપાજી મારી સાથે આવશે. મારા બાપાજી મને રમકડાં અપાવશે. હું ફરકડી અને ઘોડો લઈશ. મગનભાઈ, તું મેળામાં આવીશ ?

મગન—હા ભાઈ, મારા મામા જોડે આવીશ. હું તો ચગડોળમાં બેસવાનો છું. તું ચગડોળમાં બેસીશ ?

કનુ—ના ભાઈ, મને તો ચગડોળમાં બીક લાગે.

કનુ—બીક ! કેમ વાઝ એમાં બીવાનું શું છે ?

કનુ—પડી ન જવાય ?

મગન—જા, જા. પેલો ઉંચો નીચો જાય છે તે ચગડોળમાં મને પણ પહેલાં બીક લાગતી હતી. પણ એકવાર મારા મામાએ મારો હાથ ઝાલીને બેસાડી દીધો. મેં જાણ્યું કે હમણું પડીશ, હમણું મુઓ; પણ પડ્યો એ નહિ ને મુઓ એ નહિ. ત્યારથી મારી બીક નાશી જ ગઈ. હવે તો તું કહે તેટલી વાર બેસું.

કનુ—અહ્યા, તને ફેર પણ ન આવે ?

મગન—બહુવાર બેસીએ તો આવે; પણ તું પેલો ગોળ ફેરે છે તેમાં પહેલાં બેસજો; એમાં બીક નહિ લાગે.

કનુ—મગનભાઈ, તું શું રમકડાં લઈશ ?

મગન—મારા મામા અપાવશે તે
લઈશ. મને સીસાટી બહુ ગમે છે. ગાડી
ગાડી રમીએ ત્યારે વગાડવા કામ લાગે.

પાઠ ૧૮ મો. મેળો—ભાગ ૨.

ભીડ

ધમાલ

કનુ અને મગન સાંજે મેળામાં ગયા.
મેળામાં બહુ લોક ભેગા થયા હતા.
હારદોર દુકાનો હતી. મમરાવાળા અને
રમકડાંવાળાની દુકાનો આગળ બહુ
ભીડ હતી. કેટલાંક છોકરાં રમકડાં માટે
હઠ કરી રડતાં હતાં. કનુ અને મગન હઠ
નહોતા કરતા. કનુ ફરકડીવાળાને શોધતો
હતો. ફરકડીવાળો દેખાયો એટલે કનુ

વહેલો વહેલો તેની પાસે ગયો અને એક મજાની ફરકડી લીધી.

ચગડોળો આગળ તો બહુ ધમાલ હતી. લોકો ચગડોળમાં ચડે ને ઉતરે. મગન ચગડોળમાં બેઠો. પછી કનુ પણ હોંમત કરીને બેઠો. ચગડોળ ગોળગોળ ફરવા લાગ્યો. ચગડોળમાં મગન ઘોડા પર બેઠો હતો. તે બીતો નહોતો. ચગડોળ જોરથી ફરતો હતો, ત્યારે એક નાનો છોકરો રડી પડ્યો. મેળામાં બધે ફરી કનુ અને મગન વાતો કરતા ઘેર ગયા.

પાઠ ૧૯ મો. બપોર.

પડછાયો વૂંચ=ચ. આંચો

સૂરજ બરાબર માથા પર આંચો છે. આપણો પડછાયો કેટલો નાનો થઈ ગયો છે ! તાપ બહુ પડે છે. રસ્તામાં લોક બહુ દેખાતા નથી. આકાશમાં પંખીઓ પણ બહુ ઉડતાં જણાતાં નથી. કોઈ કોઈ ઠેકાણે સમડીઓ ઉડતી જણાય છે.

ઉનાળામાં તાપ બહુ પડે છે. ઉનાળામાં બપોરે જમીન ખૂબ તપે છે. જોડા વગર ચાલતાં દઝાય છે. ઉનાળામાં બપોરે ઝાડનો છાંયો બહુ સારો લાગે છે.

ઘણા લોકો બપોરે ઉંઘે છે, તે સાફ નથી. દિવસે ઉંઘવાથી શરીરમાં આળસ આવે. દિવસે કદી ઉંઘવું નહિ.

(૩૪)

પાઠ ૨૦ મો. આંખો.

ઘટાદાર કોયલ ટહુકે છાંયડો
કેસરી અથાણું ધૂ+ય=છય. પૂછયા
રૂ+ય=રૂં. કર્યું લૂ+લું=લું. ફેલેલા

ચંપા—ભાઈ, પેલું શેનું ઝાડ છે ?

મટુ—એન, એ તો આંખાનું ઝાડ છે.
અલ્યા ભાઈ, આપણે એના છાંયડામાં
ઉભાં રહીએ.

કુડિડ

કુડિડ

ભાઈ, એ શું બોલતું હશે ?

મટુ—એ તો કોયલ ટહુકે છે.

ચંપા—ભાઈ, એનો અવાજ બહુ
મીઠો લાગે છે. એ ક્યાં છે? મને તો
દેખાતી નથી. ચાલ આપણે એને શોધી
કાઢીએ.

મટુ—એ તો નહિ દેખાય. એને તો
ઝાડમાં છુપાઈ રહી ટહુકો કરવાની ટેવ છે.

ચંપા—ભાઈ, આંખે પેલી કેરીઓ
કેવી લટકી રહી છે ! હું તે કેરીઓ તોડી
લઉં ?

મટુ—એન, એ કેરી આપણી નથી.
 ધના પટેલ પૂછ્યા વગર ન લેવાય. પેલા
 ધના મામા! ડિભા. ચાલ આપણે એમને
 પૂછી જોઈએ. (જાય છે.)

ધના મામા, અમે ગેલી કેરીઓ લઈએ?

ધના પટેલ—હા ભાઈ, લે. તમે પૂછ્યા
 વગર કેરી ન લીધી એ બહુ સાહે કયું.
 તો, હું તમને આ બીજી કેરીઓ પણ
 આપું છું. કેમ ભાણીએન, કેમ છે ?
 વધારે કેરીઓ જોઈશો? (કેરીઓ આપે છે
 અને જાય છે.)

ચંપા—ભાઈ, આ કેરી લીલી છે
 અને આ તો પીળી છે.

મટુ—એ પીળી નથી. એ તો કેસરી
 છે. લીલી કેરી કાચી છે, અને કેસરી પાકી

છે. તારે આ કેરી ખાવી છે?

ચંપા—હા, ભાઈ.

મટુ—ત્યારે પહેલાં એને ઘોઈ નાખવી
પડશે. કેરી ઘોયા વગર ખવાય નહિ.
એની ઉપર ચેપ હોય છે. તેથી મોંમાં
ફેલા પડે. ચંપા બેન. તું જાણે છે કે કાચી
કેરીનું અથાણું થાય છે. અને પાકી કેરીના
રસ કાઢી લોક ખાય છે ?

પાઠ ૨૧ મો.

કુકડો

પહેરેગીર ગનસડી પીયરીએ વોળાણું

દુ+ય=ય.

ઉઘોગી

સવારમાં વહેલો હું ઉઠી, કુકડેકૂક કરું છું;
ઉઘડવા ઉઘોગી જનને, પહેરેગીર ખનું છું.
કુકડેકૂક કુકડેકૂક કરતો, સૂરજને બોલાવું;
કાળી કાળી રાતસડીને, પીયરીએ વોળાણું.

અમરદાર

પાઠ ૨૨ મો. સાંજ.

મળના બેટ ભાંભરે છે આરડે છે
કિલ્લા

જુઓ તો ખરા, પેલો સૂરજ કેટલો
બધો નીચો ઉતરી પડ્યો છે ! બપોરે તો
તે માથા ઉપર હતો. હવે તાપ લાગતો
નથી. હવે તો ઠંડક થઈ છે. મારો પડછાયો
કેવો લાંબો પડે છે ! ઝાડ અને ઘરની
ટોચ સૂરજના તેજમાં કેવાં ચળકે છે !
સૂરજ આથમે છે ત્યાં આકાશમાં કેવા
મળના રંગ દેખાય છે ? ત્યાં જાણે સોનાનું
તળાવ હોય એવું જણાય છે. કોઈ વાદળાં
તો મોટા કિલ્લા જેવાં દેખાય છે.

ઢોર ચરીને પાછાં આવે છે. ગાયો

‘હંભા’ ‘હંભા’ કરી ભાંભરે છે. ભેંસો
મોટેથી આરડે છે. ઢોરના ધણુથી ધૂળ
ખૂબ ઉડે છે. જુઓ, પેલા ખેડુતો હળ લઈ
પાછા આવે છે. કેટલાક તો માથે ઘાસના
ભારા લઈને આવે છે. પંખીઓ તેમના
માળામાં જાય છે.

સાંજના હું રમવા જાઉં છું. ઘણીવાર
હું મારા બાપા જોડે ફરવા જાઉં છું. મને
સાંજના ફરવા જવું ગમે છે.

પાઠ ૨૩ મો. સૂર્ય.

શરૂઆત   છેડો   આથમે છે.

રૂ+ય=ર્ય. સૂર્ય

ગુરુજી—છોકરાઓ, આ ઓરડાનાં

બારી બારણાં બંધ કરો. કહો હવે શું થયું ?

છોકરો—ગુરુજી, હવે તો ઝોરડામાં અંધારું થઈ ગયું !

ગુરુજી—મગનભાઈ, પેલી બારી જરા ઉઘાડ જોડિં. (મગન બારી ઉઘાડે છે.)

જુઓ, આ બારીમાંથી શું આવ્યું ?

છોકરો—ગુરુજી, બારીમાંથી તેજ આવ્યું. હવે ઝોરડામાં અજવાળું થયું.

ગુરુજી—એ તેજ કોણ આપે છે ?

છોકરો—એ તેજ સૂર્ય આપે છે.

ગુરુજી—છોકરાઓ, તડકામાં ઊભા રહીએ ત્યારે શું થાય છે ?

છોકરાઓ—તડકામાં ઊભા રહીએ ત્યારે તાપ લાગે છે.

ગુરુજી—ત્યારે બોલો જોડિં, આપણને તેજ અને તાપ કેણુ આપે છે?

છોકરો—સૂર્ય આપણને તેજ અને તાપ આપે છે.

ગુરુજી—સૂર્ય સવારે ઊગે છે અને સાંજે આથમે છે. સવારથી સાંજ સુધીના વખત દહાડો કહેવાય, અને સાંજથી સ્વવાર સુધીના વખત રાત કહેવાય. સવાર એ દહાડાની શરૂઆત છે, અને સાંજ એ દહાડાનો છેડો છે. દહાડે તમે શું કરો છો ?

છોકરો—ગુરુજી, દહાડે અમે ભણીએ છીએ અને રમીએ છીએ.

ગુરુજી—ખરાખર છે. દહાડે સૂર્યનું તેજ હોય ત્યારે વાંચવું. રાતે વાંચવું

નહિ. રાતે વાંચવાંથી આંખ બગડે; રાતે
તો સુવાનું.

પાઠ ૨૪ મો. ચંદ્ર અને તારા.

તેજસ્વી ટપકીઓ ચાંદની

$૬+૨=૮$. ચંદ્ર

દહાડે સૂર્ય તેજ આપે છે અને રાતે
ચંદ્ર તેજ આપે છે. સૂર્ય રોજ દહાડે
દેખાય છે, પણ ચંદ્ર રોજ રાતે ઊગતો
નથી. સૂર્ય રોજ સવારે ઊગે છે, પણ
ચંદ્ર રોજ સાંજના ઊગતો નથી. ઘણી વાર
ચંદ્ર રાતે મોડો ઊગે છે.

ચંદ્ર કરતાં સૂર્યનું તેજ વધારે હોય
છે. ચંદ્ર સૂર્ય જેટલો ગરમ અને

તેજસ્વી નથી. સૂર્યનો તડકો ગરમ છે,
પણ ચંદ્રની ચાંદની તો થંડી હોય છે.
થંડી સફેદ ચાંદની બહુ સારી લાગે છે.
ચાંદનીમાં રમતો રમવાની બહુ મજા પડે.

રાતે આકાશમાં તારા દેખાય છે.
સૂર્ય આથમે છે એટલે તેઓ ધીરે ધીરે
ડોકીઓં કરવા માંડે છે. ચંદ્ર ઊગ્યો હોય
ત્યારે પણ તારા તો દેખાય છે. ચંદ્ર ન
હોય ત્યારે તો તેઓ બહુ દેખાય છે.
ચમકતા તારાઓની ટપકીઓથી આકાશ
બહુ સુંદર દેખાય છે. સવારે કંઈ તારા
જતા રહેતા નથી. તેઓ આકાશમાં તો
હોય છે, પણ સૂર્યના તેજને લીધે
દેખાતા નથી.

પાઠ રપ મો. લુચ્ચો વરસાદ.

હવેથી હું તો આ વરસાદ સાથે નથી
રમવાનો. એ બહુ લુચ્ચો છે.

બપોરે હું સૂઈને ઊઠ્યો ત્યારે બારી
બારણાં બંધ હતાં; પણ બહાર વરસાદ
વરસતો હતો. મને લાગ્યું કે ને હસે છે.
હું દોડતો દોડતો બહાર રમવા ગયો.
જઈને જોઉં છું તો વરસાદ ભાઈ રૂઝે છે !

પરમ દહાડે બપોરે હું એની સાથે
ખૂબ રમ્યો. રમીને પાછા જતી વખતે
મેં એને કહ્યું, “ આવતી કાલે સવારે
તો મારે નિશાળે જવું છે, માટે તું જો
બપોરે આવે તો આપણે રમીએ.” પણ
એ લુચ્ચો તો સવારે જ આવ્યો ! પછી

મને કહે, “ ચાલ રમવા. ” નિશાળેથી
રમવા કેમ જવાય ? ગુરુજી કંઈ વરસાદ
સાથે રમવાની રજા આપે ?

વરસાદનો સ્વભાવ પણ ખરાબ છે.
એ સીધી રીતે રમતો જ નથી. પોતે પડે
છે ને મને પણ સાથે પાડે છે. એ પડે તો
એને તા કંઈએ નથી થતું; પણ મને તો
વાગે છે ને વળી મારાં કપડાં બગડે છે.
મારું દુઃખ જોઈને એ મોઢેથી હસે છે,
અને આંખોથી રૂએ છે. માટે હું તો હવે
આજથી વરસાદ સાથે રમવાનો નથી.

---

(૪૬)

પાઠ રહ મો.

તારા

જા+ય=જાય. ગજાયા નૃ+હ=નહ. નહાય

ગજાયા ગજાય નહિ

વીજાયા વીજાય નહિ

છામડીમાં માય નહિ

તોય મારા આભલામાં નહાય.

*

તારા ! ધીમા ધીમા આવો,

તારા ! રમવાને સૌ આવો;

તારા ! રૂપાગેડી લાવો.

તારા ! ધીમા ધીમા આવો.

તારા ! થાકે ત્યારે જાઓ,

સાટે ચાંદને તેડાવો;

તોયે હમણાં તો તમે આવો,

તારા ! ધીમા ધીમા આવો.

પાઠ ૨૭ મો. સંતાકુકડી.

દાવ   હું+ય=હ્યં.   કેહું

શેરીનાં છોકરાં એક દિવસ વાડીમાં
ગયાં.

કનુ—ચાલો આપણે સંતાકુકડી
રમીએ.

સવિતા—પણ ભાઈ, મને સંતાકુકડી
રમતાં આવડતી નથી તે ?

કનુ—એમાં શું થયું. એ તો તું રમીશ
એટલે તને આવડી જશે.

બચુ—કનુભાઈ, પહેલો દાવ કેાણ
આપશે ?

કનુ—ચાલો પહેલો દાવ હું આપું.
હું. સવિતાબેન, તું આહી, એસ અને

અમે રમીએ તે જો. પછી તને આવડે
એટલે તું પણ રમજો હો.

પછી સવિતા ત્યાં બેઠી. કનુએ તેને
કહ્યું, “ સવિતાબેન, જો તું તારા હાથથી
મારી આંખો ઢાંકી રાખ. આ બધાં
છોકરાં સંતાઈ જશે. બધાં સંતાઈ જાય
ત્યારે તું ‘ડાહીનો ઘોડો, પાણી પીતો,
ચરતો ફરતો, છૂટ મૂટ’ એમ બોલી મારી
આંખો પરથી તારા હાથ લઈ લેજો. તું
ડાહી કહેવાય.”

બધાં છોકરાં સંભાઈ ગયાં એટલે
સવિતાએ ‘ડાહીનો ઘોડો, પાણી પીતો,
ચરતો ફરતો, છૂટ મૂટ’ કહી કનુની આંખો
પરથી હાથ લઈ લીધો.

હવે કનુએ પેલાં સંતાએલાં છોકરાં

શોધવા માંડ્યાં. તે ઝાડી પાછળ, ઝાડ
 પાછળ, માંડવામાં, એમ બધે જોતો.
 શોધતાં શોધતાં તેણે રમણુને પકડ્યો.
 હવે રમણુને માથે દાવ આવ્યો. હવે તો
 સવિતાને રમતાં આવડ્યું હતું, એટલે તેણે
 પણ રમવા માંડ્યું.

---

(૫૦)

પાઠ રટ મો. ખિલાડી અને કુમતું.

તરાપ

ચૂ+ય=ચ્ય. ખેંચ્યું પૂ+ર=પ્ર. પ્રમાણે

મગન—જો બેન, પેલી ખિલાડી !

મણિ—ભાઈ, એ શું કરે છે?

મગન—એ ઉંઘી ગઈ છે. એની આંખો બંધ છે. બેન, જો, આપણે એક મઝા કરીએ. પેલું પુમતું લાવ.

મણિ—ભાઈ, પુમતાને શું કરીશ?

મગન—બેન, તું જો તો ખરી. એ પુમતાને દોરી બાંધીશું. પછી બિલાડી પાસે તે પુમતું મૂકી ધીરેથી ખેંચીશું. પછી જો કેવી મઝા થાય છે !

મગને પુમતાને દોરી બાંધી બિલાડી પાસે મૂક્યું. થોડી વારમાં બિલાડીએ આંખ ઉઘાડી, એટલે મગને ધીરેથી પુમતું ખેંચ્યું. બિલાડી ઉંચી થઈ તે પુમતા પર તાકીને જોવા લાગી. થોડી વાર પછી તેણે પુમતા પર તરાપ મારી. બિલાડીએ

(૫૨)

તરાપ મારી એટલે મગને પુમતું ખેંચી
લીધું. આ પ્રમાણે આગળ છોકરાં અને
પાછળ બિલાડી, એમ તેઓ આખા
ઓરડામાં ફર્યાં. આખરે બિલાડીએ તરાપ
મારી પુમતું પકડી લીધું, અને તેને મોંમાં
લઈ તે નાસી ગઈ.

પાઠ ૨૯ મો. ગાય અને વાછરડું.

વાછરડું દહોણી ગેલ ગોવાળ શાંત
હૂ+ય=હ્ય. રહ્યા તૂ+ત=ત. પિત્તળ
છગન—પેલી ગાય ઉભી છે. તેની
પાસે વાછરડું છે.

કેશવ—છગનભાઈ, પેલો માણસ શું કરે છે ?

છગન—એ ગાયને દૂધે છે. ઘુંટણ વચ્ચે પિત્તળની દહોણી લઈ તેમાં દૂધ ઝીલે છે.

કેશવ—ભાઈ, ગાય કેવી શાંત ઉભી છે ! હેં ભાઈ ! પેલું વાછરડું શું કરે છે ?

છગન—એ ગાય એની મા છે. એને ધાવવું છે, તેથી તેની મા પાસે જવાનું કરે છે. જો, એ પોતાનું પૂછડું કેવું હલાવે છે !

કેશવ—વાછરડાનો રંગ કેવો છે ?

છગન—એનો રંગ રાતો છે.

કેશવ—ભાઈ, પેલો માણસ એને ધાવવા દેશે ?

છગન—હા, ભાઈ, દૂધ દોહી રહ્યા પછી એને ધાવવા દેશે.

કેશવ—મોટાભાઈ, જુઓ ! ગાયને વાછરડા ઉપર કેવું હેત છે ! એ કેવી એની નોડે ગેલ કરે છે !

છગન—કેશવ, બોલ નેઉં, આ ગાયનો રંગ કેવો છે ?

કેશવ—એનો રંગ ઘોળો છે.

છગન—એને કેટલાં શીંગડાં છે ?

કેશવ—એને બે શીંગડાં છે.

કેશવ—છગનભાઈ, પેલો એને દૂધ છે તે કોણ કહેવાય ?

છગન—એ ગોવાળ કહેવાય. એ ગોવાળ એને સવારે અને સાંજે દૂધ છે.

કેશવ—મોટાભાઈ, ગાય તો શાંત

ઉભી રહે છે, અને કોઈને ભારતી નથી;
પણ ભેંસ તો મારે અને તોફાન કરે.

છગન—તેથીજ લોક કહે છે કે
‘ ગાય માતા પારવતી; ભેંસ તો ડાળું. ’

પાઠ ૩૦ મો.

ગાય

આંચળ	ખરી	ઘાટ	લીલુ
રૂવાંટી	ફાટ	સંગ	ઉપયોગી

કાળી ઘોળી રાતી ગાય, પીએ પાણી ચરવા જાય.
ચાર પગો ને આંચળ ચાર, વાછરડા પર હેત અપાર.
પગમાં ખરી ને તેમાં ફાટ, સુંદર શોભે એનો ઘાટ.
પાછળ પૂછડા પર છે વાળ, તેથી કરે શરીર સંભાળ.
કાન શીંગ બે મોટી આંખ, પૂછડાથી ઉડાડે માખ.
નરમ રૂવાંટી લીસું અંગ, ગેત કરે વાછરડા સંગ.
દુધ તેનું ઘોળું દેખાય, સાકર નાખી હોંસે ખાય.
દહીં માખણ ધી તેનાં થાય, તેથી બહુ ઉપયોગી ગાય.

કવિ ધીરજકાકા.

પાઠ ૩૧ મો. ગાંધીની રમત.

ત્રાજવાં   પરોવી

મોહન—કેશવભાઈ, આપણે શું

રમીશું ?

કેશવ—આપણે ગાંધી ગાંધી
રમીએ ?

મોહન—હા, કેશવભાઈ, ત્યારે ઉભા
રહો, હું ત્રાજવાં લઈ આવું.

એમ કહી મોહન ઘરમાં ગયો અને
બે માટીનાં નાનાં કોડીયાં લઈ આવ્યો.
એક સળીયાથી દરેક કોડીયામાં તેણે
ત્રણ ત્રણ કાણું પાડ્યાં. પછી તે કાણાંમાં
દોરી પરોવી એક નાની સરખી લાકડીને
બન્ને છેડે તે લટકાવી દીધાં.

મોહન—જુઓ કેશવભાઈ, આ
ત્રાજતું થયું. હવે હું દુકાન માંડું છું અને
તમે બધું લેવા આવજો. આ ઠીકરાંના
કુકા, તે જાણે પૈસા.

પછી મોહને દુકાન માંડી. રેતીને ખાંડ બનાવી, કાઢવને ગોળ બનાવ્યો; નાના નાના કાંકરા તે સાકર. પછી કેશવ દુકાને માલ લેવા આવ્યો.

કેશવ—તમારે ત્યાં ખાંડ છે? ખાંડ કેમ શેર આપી?

મોહન—જી, ખાંડ ચાર આને શેર છે. કેટલી આપું?

કેશવ—મને પાંચેર ખાંડ આપો અને નવટાંક ગોળ આપો.

મોહને ત્રાજવાંચી તે ચીન્ને તોળી આપી. તે બરાબર તોળતો હતો. બધી ચીન્ને વેચાઈ ગઈ, ત્યાં સુધી મોહન દુકાને બેઠો. પછી કેશવે દુકાન માંડી અને મોહન તેને ત્યાં બધું લેવા આવ્યો.

પાઠ ૩૨ મો. બકરી.

નવનીત—રસિકભાઈ, જુઓ પેલાં બકરીનાં બચ્ચાં કેવા કુદકા મારે છે !

રસિક—નવનીત, જો પેલું બચ્ચું ઉછળી ઉભું થયું ! જો પેલું બીજું બચ્ચું પણ ઉછળી ઉભું થયું ! હવે બન્ને માથાં લડાવે છે. બન્ને કેવી ટક્કર લે છે !

નવનીત—પેલું બચ્ચું કેવું બેં બેં કરે છે ! એ શા માટે બેં બેં કરે છે ?

રસિક—એની મા પાસે નથી તથી તેને બેં બેં કરી એ બોલાવે છે.

નવનીત—આ બચ્ચાનું શરીર કેવું સુંવાળું છે ! મને એની જોડે રમવું બહુ ગમે છે.

રસિક—નવનીત, જો પેલું કુતરું
બકરીને કરડવા આવે છે. આપણે જોઈએ,
હવે બકરી શું કરે છે ?

નવનીત—બકરી કાંઈ નાસી જતી
નથી. એ તો સામી થાય છે, અને નીચી
વળી કુતરાને શીંગડું મારે છે. રસિકભાઈ,
જુઓ! પેલો માણસ બકરીને દૂધે છે.
બકરીનું દૂધ કેવું લાગે ?

રસિક—નવનીત, મેં બકરીનું દૂધ
પીધું છે. એ તો જરા ખારું લાગે.

નવનીત—રસિક, આપણા ગાંધીજી
બકરીનું જ દૂધ પીએ છે ખરું ?

રસિક—હા, એમણે ગાય-ભેંસનું
દૂધ ન પીવાનું પ્રત લીધું હતું. પછી
કેટલાંક વરસ સુધી તો દૂધ પીતા જ ન

હતા. પછી માંદા પડ્યા ત્યારે વૈદે કહ્યું કે દૂધ પીવું જ પડશે; એટલે બકરીનું પીવા માંડ્યું.

નવનીત—રસિકભાઈ, બકરી શું ખાતી હશે ?

રસિક—એ જાડનો પાલો ખાય છે.

નવનીત—પાલો એટલે શું ?

રસિક—પાલો એટલે પાંદડાં અને કુમળી ડાળીઓ. બાવળ, આકડો, ખરસાણી, પીપળો, પીપળ એ બધાંયે જાડનાં પાન બકરી ખાય.

નવનીત—રસિકભાઈ, જુઓ તો ખરા, પેલી બકરી ક્યાં ચડી ગઈ છે ! એ ટેકરી પરથી પડી નહિ જાય ?

રસિક—ના ભાઈ, એને તો ટેકરા
ટેકરી પર ચડતાં ગાનડે છે. એ બહુ
સાચવીને પોતાના પગ ગોઠવે છે.

પાઠ ૩૩ મો.

બકરીનું બચ્ચું

જો પેલું બકરીનું બચ્ચું,	કુદ કુદ કુદકા મારે;
વાંછી ડોકે હમ હમ હમકે,	હરખાઈ શું ભારે.
રે પેલી બકરી મા એની,	પાસે ન હોય જ્યારે;
બેબે બેબે કરતુ એ તો,	બૂમો પાડે ત્યારે.
માતા આવે ત્યારે કેલું,	બચબચ કરતું ધાવે;
ધાવી પાછું કુદકા મારે,	કેવો હરખજ આવે!
હું પણ મારી માને દેખી,	હૈયામાં હરખાઉં;
બા, બા કરતો વહેલો તેની,	પાસે દોડી જઉં

ખબરદાર.

પાઠ ૩૪ મો. રોજ પાળવાના નિયમ.

અંગુષ્ઠો

ઉમંગ

શ્+વ=શ્વ. ઈશ્વર વ્+હ=હ. બહાલાં

છોકરાંગે, રોજ સવારમાં વહેલાં
ઉઠો. સૂરજ ઉગતા પહેલાં રોજ ઉઠવું
જોઈએ. ઉઠ્યા પછી તુરત ઈશ્વરનું નામ
લેવું. સારાં ભજન આવડતાં હોય તો ગાવાં.
પછી દિશાએ જવું. દિશાએ જઈ આવ્યા
પછી માટી લઈ હાથ ધોઈ નાખવા. પછી
દાંતણુ કરવું. દાંતણુને ખૂબ ચાવવું, અને
તેનો ઝીણો કુચો થાય એટલે તેનાથી
દાંત ઘસી સાફ કરવા. દાંત ઉપર દાંતણુ
ઉભું અને આડું ઘસવું. દાંતણુ ન હોય
તો ઝીણા વાટેલા મીઠાથી પણ દાંત

સાફ કરાય. દાંત ઘસ્યા પછી દાંતણુની ચીરી કરવી અને તેનાથી ઉલ્લ ઉતારવી, એટલે કે જીભ સાફ કરવી. પછી નાહી લેવું. નહાતી વખતે જાંઘ, બગલ, ગરદન, કાનની પાછળ વગેરે બધાં અંગ ઘસીને નહાવું. નાહ્યા પછી શરીર અંગુછાથી લુછી નાખવું. નાહી રહ્યા પછી માતા પિતાને પગે લાગવું, અને પછી વાંચવા બેસવું. વાંચતી વખતે વાંચવામાંજ ચિત્ત રાખવું. ચોપડીઓ તથા લુગડાંને ભોંચ પર આડાં અવળાં નાખવાં નહિ. બધી વસ્તુઓને ઠેકાણાસર ગોઠવીને મૂકવી. ઘરનું કામ ઉમંગથી કરવું સાચું બોલનાર છોકરાં હમેશાં સુખી થાય છે, અને માબાપને વહાલાં લાગે છે.

પાઠ ૩૫ મો. સાતતાળી.

મનુ—રમણુ, અમે રમવા જઈએ છીએ. તારે આવવું છે ?

રમણુ—હા, મનુભાઈ. ઉભા રહો, હું આવું છું. (વહેલો વહેલો આવે છે.) આપણે આજે શું રમીશું ?

મનુ—સાતતાળી.

રમણુ—મને સાતતાળી નથી રમતાં આવડતી.

મનુ—ચાલતો ખરો દોસ્ત. એ તો તને ઝટ રમતાં આવડી જશે બીજા પાણુ છ-સાત છોકરાઓ એમની સાથે તૈયાર થયા. બાગમાં જઈ તેમણે રમવા માંડ્યું. પહેલાં તેઓ કુંડાળું વાળી ઉભા રહ્યા પછી

એક એકના હાથ ઝાલી ઉછાળી તાળીઓ
પાડવા લાગ્યા. કેઈ ઉંધે હાથે તો કેઈ
ચત્તે હાથે તાળી પાડે. ચત્તા હાથ ઓછા
હોય તો તે પાકી ગયા ગણાય, અને ઉંધા
હાથ ઓછા હોય તો તે પાકી ગયા ગણાય.
છેલ્લો રહે તેને માથે દાવ આવે. પાકતાં-
પાકતાં મનુને માથે દાવ આંચો.

હવે ચીમન નામનો એક છોકરો
મનુની પાસે સાત તાળીઓ આપવા
આંચો. બીજા બધા છોકરા આંધે જઈ
ઉભા રહ્યા. ચીમને છ તાળી આપી અને
પૂછ્યું, 'કઢો કે કઠી?' મનુએ કહ્યું, 'કઠી.'
પછી ચીમને કહ્યું, 'જો પેલો કાગડો ઉડે'.
મનુએ ઉંચે જોયું, એટલે તે તેને સાતમી
તાળી આપી નાંઠો. મનુ હવે બધા

છોકરાઓની પાછળ દોડ્યો. જેને તે પકડે તેની ઉપર દાવ આવે. જે છોકરાને પકડાઈ જવાની ખીક લાગે તે બેસી જાય. મનુ તેને માથે હાથ મૂકીને થાપી, ખીજને પકડવા જાય. એટલામાં ખીજે કોઈ છોકરો આવી તેને ઉઠાડી જાય. આમ રમતાં રમતાં ઝડપથી દોડી મનુએ બચુને પકડી પાડ્યો. હવે બચુને માથે દાવ આવ્યો. ઘણી વાર રમીને થાક્યા એટલે ચીમને કહ્યું, ‘ સૌ સૌને ઘેર જાઓ, ધાણી ચણા વહેંચી ખાઓ.’ પછી બધા પોતપોતાને ઘેર ગયા.

પાઠ ઉઠ મો.

છોકરાંને શિખામણ

સંગ

જ્ઞાન

પરોઢીયે નિત ઉઠીને, લેવું ઈશ્વર નામ;
દાતણ કરી નાહ્યા પછી, કરવા પાઠ તમામ.
કહ્યું કરો માખાપનું, તે મોટાંને માન;
ગુરુને બાપ સમા ગણો, મળશે સારું જ્ઞાન.
જુઠું કદી ન બોલવું, તજવું આજસ અંગ;
હળીમળીને ચાલવું, રાખો સારો સંગ.

પાઠ ૩૭ મો. મદારી.

કુગકુગી ચટકા મધપુડો ઝડપ નહોર

કુગકુગૂ, કુગકુગૂ, કુગકુગૂ.

શાંતિલાલ—કાંતિભાઈ, આ શું
વાગે છે ?

કાંતિલાલ—શાંતિભાઈ, એ તો પેલો

મદારી ડુગડુગી વગાડે છે. ચાલ, આપણે
મદારીનો ખેલ જોવા જઈએ.

શાંતિ—હા, ભાઈ ! ચાલો, ચાલો.

શાંતિલાલ તથા તેનો ભાઈ કાંતિલાલ
દોડતા દોડતા મદારી ખેલ કરતો હતો
ત્યાં ગયા.

શાંતિ—ભાઈ, પેલો માણસ કોણ છે?

કાંતિ—એ મદારી છે; એ ખેલ કરે છે.

શાંતિ—એ શું વગાડે છે?

કાંતિ—એ ડુગડુગી વગાડે છે. જો,
એના હાથમાં પેલી ડુગડુગી છે.

શાંતિ—ભાઈ પેલું વાંદરું છે?

કાંતિ—ના ભાઈ, એ માંકડું છે.
વાંદરાનું મોં કાળું હોય અને પૂછડું લાંબુ

હોય; પણ આનું મોં તો લાલ છે અને પૂછડું ટુંકું છે.

શાંતિ—હા કાંતિભાઈ, અને એ નાનુંએ છે. ભાઈ, પેલું કાળું કાળું શું છે?

કાંતિ—એ રીંછ છે. જો, એનું મોં કેવું લાંબું ભૂંગળી જેવું છે! એના શરીર ઉપર કેવા લાંબા મોટા વાળ છે!

શાંતિ—કાંતિભાઈ, એનું શરીર બહુ ગંધાય છે. એની આંખો કેવી નાની છે! જુઓ જુઓ. પેલું રીંછ તો ઉભું થયું! એ તો પાછલા પગ પર ઉભું થઈ માણસની પેઠે ચાલે છે!

કાંતિ—હા, એના પગનું તળીયું આપણા જેવું છે; પણ તેની ઉપર નખને બદલે નહોર છે.

મદારીએ માંકડાને નથુ ડોસો બનાવી તેને લશ્કરમાં મોકલ્યો, અને તેની પાસે બહુ રમતો કરાવી. રીંછ જોડે મદારી કુસ્તી લડ્યો. એક વાર મદારી હાર્યો અને એક વાર રીંછ હાર્યો. ખેલ થઈ રહ્યા પછી કાંતિ ને શાંતિ મદારીને પૈસો પૈસો આપી વાતો કરતા ઘેર ગયા.

પાઠ ઉટ મો. બાગ.

ક્યારા બાંકડા કોસ રોપા પુઆરો.

મધમાખ

લલકારતા

“ચાલ ભાઈ, બાગમાં ફરવા જઈએ”.

આમ કહી મગન તથા મોતી બાગમાં ફરવા ગયા. બાગ પાસે પહોંચ્યા એટલે મોતીએ કહ્યું, જો પેલા આંબા તથા

લીમડાની ઘટા કેવી સારી લાગે છે !
જો, એની અંદરથી કોયલ ટહુકા કરે છે.

મગન—ભાઈ, આ શું છે ?

મોતી—એ માંડવો છે. એની ઉપર
જાત જાતનાં ફૂલના વેલા ચડાવ્યા છે,
અને તેની નીચે લોકોને બેસવા માટે
બાંકડાઓ મૂક્યા છે. મગનભાઈ, જો !
આ ક્યારા કેવા મજાના લાગે છે ! એની
અંદર ફૂલના રોપા વાવ્યા છે. એમાં
કેવાં જાતજાતના રંગનાં ફૂલો થયાં છે !

મગન—ભાઈ, આ શું છે ?

મોતી—એ હોજ કહેવાય. જો, એની
વચમાં પેલો પુઆરો છે.

મગન—ભાઈ, એમાંથી પાણી કેવું.
ઉંચું ઉડે છે !

(૭૬)

મોતી—ચાલ, મગન, પેલા કુવાપર
કોસ ચાલે છે ત્યાં જઈએ.

મગન અને મોતી કુવા પાસે ગયા.
ત્યાં કોસ ચાલતો હતો. એ કોસની
ગરગડીમાંથી મધુરો અવાજ નીકળતો
હતો. વળી કોસ ચલાવનારા પણ મોટે

અવાજે ગીતો લલકારતા હતા. કોસ ઉપર આવી ઠલવાતો. ત્યારે પાણી ખળખળ કરી પડતું અને પછી ખળખળ કરતું વહી જતું.

મગન—મોતીભાઈ, આ બધું પાણી ક્યાં જતું હશે ?

મોતી—મગનભાઈ, એ પાણી પેલી નીકોમાં થઈ પેલા ફૂલના ક્યારાઓમાં જાય છે. પાણી ન પાય તો ફૂલના રોપા મરી જાય.

મગન—મોતીભાઈ, પેલું શું ઉડે છે ?

મોતી—એ તો પતંગીયું છે. એની પાંખોનો રંગ કેવો સુંદર છે ! મગન, પેલા ઝાડ ઉપર શું છે તે તું જાણે છે ?

મગન—ના ભાઈ, એ શું છે ?

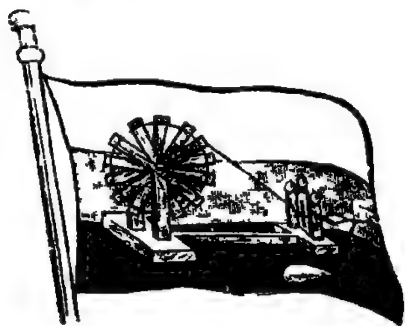
મોતી—એ મધપુડો છે. એમાં મધ-
માખીઓ રહે છે. એ મધમાખીઓનું ઘર
છે. તે મધમાખ જોઈ છે ?

મગન—ના ભાઈ, મેં મધમાખ
જોઈ નથી.

મોતી—જો, મગન ! પેલા લપર
એડી છેને, તે મધમાખ કહેવાય.

પાઠ ૩૯ મો. આપણો વાવટો.

ચિત્ર અપમાન

નુ+મ=મ. સન્માન

આ આપણા દેશનો વાવટો છે.
એ મને બહુ વહાલો લાગે છે. હું એ
વાવટો આમ ખભે લઈ ફરીશ. મારો
વાવટો હવામાં કેવો ફરફરે છે ! એ વાવટો
કોઈથી નીચો ન નમાવાય. એ વાવટો

પર કોઈથી પગ ન મેલાય. આપણે
બધાએ એ વાવટાને નમવાનું.

એ વાવટો સ્વરાજનો છે. એ વાવટો
ખાદીનો બનેલો છે. એમાં લાલ, લીલો
અને ઘોળો એમ ત્રણ રંગ છે એની
ઉપર રેંટીયાનું ચિત્ર કાઢેલું છે. લાલ
રંગ નીચે રહે, એમ એ વાવટો લાકડી
પર ચડાવવાનો.

હું મારા દેશના એ વાવટાનો બચાવ
કરીશ. જીવ જતાં સુધી એને નીચો નહિ
નમવા દઉં.

નહિ નમશે, નહિ નમશે, નિશાન ભૂમિ ભારતનું
ભારતની એ ધર્મધ્વજનું, સાચવશું સન્માન;
ભૂમિ ભારતનું.

(૯)

પાઠ ૪૦ મો. માનું હેત.

રતિલાલ, તેનો નાનો ભાઈ રમણ,
અને એન લીલાવતી રમતાં હતાં. તેમની

બા બહાર ગઈ હતી. તે ઘેર આવી ત્યારે
 છોકરાં ચોકમાં રમતાં હતાં. છોકરાંને
 આનંદથી રમતાં જોઈ તેને બહુ સુખ થયું.
 તે છોકરાંને જોતી બારણામાં ઉભી રહી.
 હેતભરી આંખે તે છોકરાં સામું જોતી
 હતી. નાના રમણુને તેની બા યાદ આવી.

રમણુ—મોટીબેન, બા ક્યારે આવશે?

લીલાવતી—રમણુભાઈ, હવે બા
 આવવાની તૈયારી છે.

એટલામાં રમણુની નજર બારણા
 તરફ ગઈ. તેણે એની બાને ત્યાં ઉભેલી
 જોઈ, એટલે તે દોડીને તેને વળગી પડ્યો.
 એની બાએ એને ઉંચકી લીધો, અને
 છાતી સરસો ચાંપ્યો. રમણુ ખુશી થઈ
 પગ ઉછાળી ગણગણવા મંડ્યો. રતિલાલ

અને લીલાવતી પણ મારી પાસે આવી
 ઉભાં. પછી બધાં ઘરમાં ગયાં. માએ
 બધાં છોકરાંને મગજનો એક એક
 લાડુ આપ્યો.

રમણની બાને રમણ પર બહુ હેત
 છે. એ રાતે રમણને રામચંદ્ર અને કૃષ્ણ
 ભગવાનની વાતો કહે છે. રમણને એવી
 વાતો સાંભળવી બહુ ગમે છે. રાતના
 રમણ સુતો હોય છે, અને એની બા એને
 શરીરે હાથ ફેરવે છે, ત્યારે એને બહુ
 સુખ થાય છે. રમણ સહેજ માંદો પડે
 છે તો એની બાને બહુ ફિકર થાય છે.
 ત્યારે એનું મોં હસતું જણાતું નથી.

પાઠ ૪૧ મો.

મા અને બાળક

હરખાઉં કલોલ આભાર લીડે

માને દેખી બહુ હરખાઉં, દોડી દોડી સામે જઈ;
 ચાંપે લઇને છાતી સાથ, બોઝી દઇને ભીડે પાથ. ૧
 ધવડાવે લઇ જોળામાંય, પપાળીને રાજ થાય;
 મારું સુખ જોઇ હરખાય, દુખડાં સર્વે ભૂલી જાય. ૨
 મીઠા લાગે મારા બોલ, જાણે પપી કર કલોલ;
 સારું ખાવું આપે માત, બહુ સમાજે મારી જાત. ૩
 રડતો જાણી મને લગાર, ગભરાતી દોડે તે વાર;
 હસું રમું તો બહુ સુખ થાય, ઉંચાડવાને હાલો ગાય. ૪
 માંદો પડતાં ઓસડ પાય, પેટ ભરી માડી નવ ખાય;
 સૌથી તારૂં હેત ચપાર, બહુ માનું તારો આભાર. ૫

કવિ ધીરજીકાકા

(૯૫)

પાઠ ૪૨ મો. ફળની દુકાન.

સફાઈ ઘરાક ડઝન
વૂ+ય=ચ. ગોઠવ્યા રૂ+ધ=ધ. અર્થો
આ શું છે? એ દુકાન છે. એ શેની
દુકાન છે? એ ફળની દુકાન છે. ચલો
દુકાનદાર છે. દુકાનમાં કેટલાં બધાં ફળ છે!

કેળાં, નારંગી, દાડમ, સફરજંદ, ખેર અને કેરી વગેરે ફળો છે. એ બધાં ફળ કેવી સફાઈથી ગોઠવ્યાં છે ! તે છાબડી અને ટોપલીઓમાં સારી રીતે ગોઠવીને ખડકેલાં છે. બધી ટોપલીઓ ઉંચી નીચી હારમાં ગોઠવેલી છે. બધી મળી પાંચ હાર છે. ટોપલી અને છાબડીઓ નીચી પાટલીઓ પર ગોઠવેલી છે. એ હારો એક પછી એક ઉંચી થતી જાય છે. દુકાનદાર ફળ વેચે છે. પેલા ભાઈ ફળ લેવા આવે છે. આ ભાઈ ફળ લે છે. એ તેના ઘરાક કહેવાય. જુઓ દુકાનદાર પોતાના ઘરાકને હસતે મોઢે બોલાવે છે. પેલા ભાઈ કેરીઓનો ભાવ પૂછે છે. એ શું કહે છે તે સાંભળો.

ધરાક—ભાઈ, આ કેરીઓ કેમ આપી? ડઝન કેરીની શી કિંમત છે?

દુકાનદાર—જુઓ ભાઈ, આ રસની કેરી છે. એ આનાની દોઢ શેર છે. આ એના કરતાં સારી છે. એ આનાની શેર છે. એ કેરીઓ કાપીને ખાવાની છે. એ તોળીને વેચતા નથી, પણ ગણીને આપીએ છીએ. એ ત્રણ રૂપીએ ડઝન છે. બોલો, તમને કઈ કેરી આપું?

ધરાક—મને સારી રસની કેરી અર્ધો મણુ આપો.

દુકાનદાર—વારૂ, શેઠ. (તોળી આપે છે.)

પાઠ ૪૩ મો. દિશાઓ.

ચંપક એક દિવસ સવારમાં ઘણું વહેલો ઉઠ્યો. તે વાડામાં ગયો ત્યારે સૂરજ ઉગ્યો નહોતો. સામે એક ટેકરી હતી, તેની આસપાસ આકાશ ગુલાબી રંગનું દેખાતું હતું. થોડી વારમાં ટેકરીની પાછળથી સૂરજ દેખાયો. પહેલાં તે થોડો દેખાયો, પણ પછીથી તે વધારે ને વધારે ઊંચો ચડતો જણાયો. આખરે તે આખો ગોળ થાળી જેવો દેખાયો.

પછી ચંપક નિશાળે ગયો. નિશાળેથી પાછો આવ્યો ત્યારે તો સૂરજ આકાશમાં ખૂબ ઊંચે ચડ્યો હતો. તે જમી રહ્યો ત્યારે તો સૂરજ છોક તેના માથા પર

આવ્યો હતો, પણ તે બરાબર તેના માથા ઉપર ન હતો.

સાંજે પાછો ચંપક વાડામાં ગયો ત્યારે સૂરજ નીચે ઉતરી પડ્યો હતો. આ વખતે તે સવારે દેખાયો હતો ત્યાં ન હતો, પણ ટેકરીની સામી બાજુએ હતો.

બીજે દિવસે પણ ચંપકે સૂરજને તેમજ કરતો જોયો. સવારે તે નીચે ટેકરી પાસે હતો. પછી ધીરે ધીરે ઉંચે ચડતો ચડતો તે માથા પર આવ્યો. સાંજના વળી પાછો તે નીચે ઉતર્યો, પણ આ વખતે તે સવારે હતો તેની સામી બાજુએ આવ્યો હતો. આ જોઈ ચંપકને બહુ નવાઈ લાગી.

તેણે મનમાં ખૂબ વિચાર કર્યો અને

આખરે ઝાડની એક સૂકી ડાળીથી
વાડાની ધૂળમાં એક ચિત્ર દોર્યું, એટલામાં
તેના બાપા ત્યાં આવ્યા.

બાપ—ચંપકભાઈ, તું શું કરે છે ?

ચંપક—બાપાજી, સૂરજ તો આકા-
શમાં ચાલે છે. રોજ આમથી નીકળી
આમ જાય છે.

બાપ—ચંપક, સવારના સૂરજ જે
બાજુ દેખાય છે, તે પૂર્વ દિશા કહેવાય છે.
સૂરજ પૂર્વમાં ઉગે છે. સૂરજ સાંજના
નીચો ઉતરે છે, તે બાજુ પશ્ચિમ દિશા
કહેવાય છે. સૂર્ય પશ્ચિમમાં નીચો નમે છે
એટલે આથમે છે. ચંપક, જો તું પૂર્વ
તરફ મોઢું કરી ઉભો રહે. હવે તારા બન્ને
હાથ લાંબા કર. તારો જમણો હાથ જે

દિશા તરફ છે તે દક્ષિણ દિશા કહેવાય.
તારો હાથ જે દિશા તરફ છે તે
ઉત્તર દિશા કહેવાય. બોલ જોડે, દિશાઓ
કેટલી છે ?

ચંપક—બાપાજી, દિશાઓ ચાર છે.

બાપ—તેમનાં નામ બોલ.

ચંપક—પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને
દક્ષિણ.

બાપ—પૂર્વ દિશા કઈ કહેવાય ?

ચંપક—સૂરજ ઉગે તે પૂર્વ દિશા
કહેવાય.

બાપ—પશ્ચિમ દિશા કઈ ?

ચંપક—સૂરજ આપમે તે પાશ્ચિમ
દિશા.

બાપ—ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા કેવી
રીતે શોધાય ?

(૬૨)

ચંપક—પૂર્વ તરફ મોઢું કરી ઉભા
રહીએ તો ડાબે હાથે ઉત્તર દિશા અને
જમણા હાથે દક્ષિણ દિશા આવે.

ચોપડી શીખવવાની રીત

આ ચોપડીના પાઠો લખવામા પહેલી આવૃત્તિની પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિનો ત્યાગ કર્યો છે, છતાં શિક્ષક તે પદ્ધતિએ શીખવે એમ ખાસ ત્યાર મુદ્દી હું સૂચવું છું. એ પદ્ધતિનો યોગ્ય ઉપયોગ થઇ શકે તેટલા મોટે શિક્ષકે પાઠ ઘેરથી વાચીને આવવું તથા તે પાઠ શીખવવા માટે જોઈતાં સાધનો લઈ વર્ગમા જવું પાઠમા આવતા સાધનો બતાવીને અને તેની પર સવાલ જવાબ કરીને તે પાઠની વસ્તુનો સારો પરિચય દરાવવો. પછી શિક્ષકે આવદર્શક રીતે તે પાઠ વાચી જવા, અને ત્યાર બાદ છોકરાઓ પાસે વચાવવો. વર્ગમા પાઠનું વાચન થઇ ગયા પછી પાછા સવાલ જવાબ કરવા થોડાક મહાવરા પછી છોકરોએને માહોમાહે સવાલ જવાબ કરવા ઉત્તેજવા. વિરામ વગેરે ચિહ્નોના આવ સાથે બાળક વાચી શકે તેવી ઢાળજી ખાસ રાખવી. રામ કાઢીને અને સંબંધ વગર છૂટા શબ્દો બોલી વાચવાની ટેવ બાળકોને ન પડે તે બાબત શિક્ષકે ખાસ ચીવટ રાખવી. તેમજ ઉચ્ચારના દોષો સુધારવા તરફ ખાસ લક્ષ આપવું.

લેખન — પાઠ વંચાઇ રહ્યા પછી પાઠમા આવતા નવા શબ્દો પાઠીયા ઉપર લખવા અને તે જોઇ જોઇને ત્રણ ત્રણ વાર કે પાંચ પાંચ વાર છોકરાઓ પાસે પાઠી પર લખાવવા. શબ્દો સારી યેરે આવડ્યા પછી એ શબ્દો આવતા હોય એવા નાનાં વાક્યો લખાવવા. સરખાતમા લેખનની ઝડપ કરતાં સારા અક્ષર, શુદ્ધ જોડણી તથા સ્વચ્છતા પર ખાસ ધ્યાન આપવું.

છાયાલાલ બાળકૃષ્ણ પુરાણી
મરચ કેળવણી મંડળ,
ભરૂચ.

**વિદ્યાર્થીઃ તરફથી પ્રગટ થએલું
બાલસાહિત્ય**

આલ્બુમાડી નાની (સચિત્ર)	૦-૪-૦
આલ્બુમાડી મોટી .	૦-૩-૦
અલ્પીઆર (કવિતાઓના સંગ્રહ) .	૦-૫-૦
સાચલુ (કવિતાઓના સંગ્રહ)	૦-૬-૦
આલ્બુમાડીના સિસકેને	૦-૧-૦
અલ્પીઆરના સિસકેને .	૦-૧-૦
પહેલી મોપડી	૦-૩-૦
બીજી મોપડી .	૦-૪-૦

